Г97

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ГУТОР Михайло Степанович

УДК 329.3.28:316.75(477) "19" "20"

ХРИСТИЯНСЬКО-ДЕМОКРАТИЧНИЙ РУХ В УКРАЇНІ: ҐЕНЕЗА, ІДЕОЛОГІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ОСНОВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата політичних наук

Київ 2013

9863
НБ НПУ ім. М.П.Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії і соціально-гуманітарних дисциплін Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет».

Науковий керівник – доктор політичних наук
Римаренко Сергій Юрійович,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України,
провідний науковий співробітник
відділу етнополітології.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Смолянюк Володимир Федорович,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
завідувач кафедри політології та соціології;

кандидат політичних наук
Богайчук Вадим Жоржович,
Національний університет
оборони України,
начальник лабораторії гуманітарних досліджень.

Захист відбудеться 20 грудня 2013 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.12 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 20 листопада 2013 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради **М. А. Остапенко**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Із розпадом Радянського Союзу розпочався процес становлення українських християнсько-демократичних партій. Ці партії (зокрема УХДПУ, ХДПУ, ХДС та ін.) пережили період значного піднесення та зрештою перестали бути впливовими суб'єктами партійної системи. Становище, в якому перебувають українські партії християнсько-демократичного спрямування, контрастує зі значною роллю, котру відіграють аналогічні партії в інших європейських країнах. Ця суперечність спонукає до вивчення становлення та розвитку українського християнсько-демократичного руху, а також діяльності політичних партій християнсько-демократичного спрямування.

Політичні партії християнської орієнтації не стали впливовою політичною силою в Україні. Цей факт пов'язаний з неефективним функціонуванням інституту політичних партій взагалі, який не дає їм можливості значною мірою впливати на політичні процеси, що відбуваються в країні, а також і з невдалими спробами самих християнських партій перемогти на парламентських виборах.

Враховуючи невикористаний потенціал християнсько-демократичного руху в Україні, а також впливовість, авторитет та розповсюдженість ідей християнської демократії на Заході, виникає необхідність неупередженого аналізу як ролі християнських ідеологій у суспільному житті країни, так і дослідження становлення та розвитку політичних партій християнського спрямування, які, апелюючи до частини українського соціуму, прагнуть здійснювати політику, спираючись на християнсько-демократичні цінності. Більше того, проблему функціонування християнських політичних партій неможливо розглядати поза контекстом аналізу світоглядних засад християнської ідеології у цілому.

Попри значну кількість досліджень зазначеної проблеми мусимо відзначити, що їхні автори зосереджувалися лише на окремих питаннях, не пропонуючи цілісного трактування ідеологічних основ християнсько-демократичного руху та суто організаційних аспектів діяльності християнсько-демократичних партій. Водночас у переважній більшості праць відображено ситуацію в християнсько-демократичних партіях у певний час, тобто такі дослідження не охоплюють увесь період діяльності цих політичних партій, від моменту їхньої реєстрації до сьогодення.

Зважаючи на соціокультурну значущість християнсько-демократичної ідеології та брак досліджень, які пропонували б узагальнену картину становлення християнсько-демократичного руху в Україні та діяльності християнсько-демократичних партій, автор бачить своє завдання у заповненні цієї прогалини, що й зумовило вибір теми, визначило структуру дисертаційного дослідження.

Відтак загальна актуальність теми зумовлена сукупністю зазначених проблем, потребою їх теоретичного і аксіологічного осмислення та практичного вирішення.

Зв'язок роботи з науковим програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась у межах науково-комплексної програми «Світоглядні та методологічні засади політичної діяльності в Україні» (державний реєстраційний номер НДР № 011U6962), що здійснюється кафедрою філософії і соціально-гуманітарних дисциплін Європейського університету.

Мета дисертаційного дослідження полягає в розкритті ґенези, ідеологічних і політичних основ становлення, розвитку і трансформації християнсько-демократичного руху в Україні.

Сформульовані мета зумовила необхідність вирішення таких **завдань**:

1) проаналізувати й систематизувати політологічні дослідження, в яких розкриваються теоретико-філософські, ідеологічні й організаційні засади розгортання християнсько-демократичного руху в Україні, зокрема діяльності партій християнсько-демократичного спрямування;

2) конкретизувати основні теоретичні положення дискурсу партології, котрі описують і пояснюють найважливіші умови та чинники зародження, становлення та розвитку політичних рухів і партій;

3) розкрити сутнісні особливості християнсько-демократичної ідеології, в такий спосіб виокремивши світоглядно-філософські основи християнсько-демократичного руху;

4) виявити традиції розгортання в Україні християнсько-демократичного руху;

5) конкретизувати основні етапи становлення організаційних структур християнсько-демократичних партій в Україні;

6) простежити, проаналізувавши партійні програми та політичну діяльність, еволюцію партій християнсько-демократичного спрямування у контексті політичних трансформацій в Україні;

7) з'ясувати причини втрати партіями християнсько-демократичного спрямування впливового становища в партійній системі України, привернувши увагу до ціннісних засад суспільства.

Об'єкт дослідження – християнсько-демократичний рух в Україні.

Предмет дослідження – ґенеза ідеології й організаційних структур християнсько-демократичного руху у контексті суспільно-політичних трансформацій в Україні.

Методологічна основа дослідження. Відповідно до мети та завдань у дисертації використано загальнонаукові, філософські та спеціальні політологічні методи дослідження. Використання інституціонального методу сприяло аналізу закономірностей трансформацій ідеологічних та політичних основ християнсько-демократичного руху в Україні. Використано такі методи: системний, структурно-функціональний, порівняльно-політологічний,

діяльнісний, соціологічні методи, індуктивно-дедуктивний, аналогії та моделювання. Використання структурно-функціонального аналізу уможливило виявлення функціональних залежностей елементів політичної партії. Метою використання структурно-функціонального аналізу стала оцінка тих змін соціально-економічної та політичної ситуацій, які позначилися на діяльності українських партій християнсько-демократичного спрямування. Системний підхід дозволив чітко визначити місце та роль партій християнсько-демократичного спрямування в суспільному розвиткові України. Використання компаративного методу уможливило зіставлення діяльності партій християнсько-демократичного спрямування й інших політичних партій. Використання соціологічного аналізу уможливило виявлення залежності процесів, які відбувалися в партіях християнсько-демократичного спрямування, із загальноукраїнськими соціально-економічний процесами.

Наукова новизна дослідження визначається загальним опредметненням діяльності партій християнсько-демократичного спрямування, ідеологічні засади яких відображають загальні тенденції культурних, політичних і релігійних процесів другої половини XX – початку XXI ст. Зокрема,

уперше:

- комплексно проаналізовано та систематизовано ідеологічні та організаційні засади розгортання та становлення християнсько-демократичного руху в Україні. Вивчення діяльності українських християнських партій, аналіз їхніх програмних документів, дослідження передумов зародження та розвитку християнсько-демократичного руху в Україні дозволило відтворити цілісну картину їх місця і ролі в суспільному житті, які можна охарактеризувати як невпливові;

- розкрито зв'язок становлення теоретико-філософських засад християнсько-демократичного руху з кризою раціоналістичного світогляду. Очевидність новітніх тенденцій (глобалізація/глокалізація, емансипація різноманітних соціальних груп) практичної реалізації раціоналістично-позитивістських моделей суспільно-політичного розвитку зумовила актуалізацію християнських і демократичних цінностей і їхній наступний синтез;

- завдяки введенню до наукового обігу раніше недоступних дослідникам архівних джерел крайових організацій ХДПУ стало можливим виявити малодосліджені аспекти громадсько-політичної діяльності Української християнсько-демократичної партії (УХДПУ), Християнсько-демократичної партії України (ХДПУ) та Тернопільської крайової організації ХДПУ, що сприяє подоланню наявних стереотипів та міфів в оцінці ролі християнської демократії у суспільно-політичному житті України.

Дістало подальшого розвитку:

- з'ясування причин невдалої участі християнських партій України у парламентських виборах. Встановлено, що однією з найбільших помилок цих

організацій є фрагментарна робота з конфесіями, зокрема з пересічними віруючими, а також недонесення своїх ідей до християн;

- теоретико-методологічне положення, про те, що, суспільне засвоєння християнсько-демократичної ідеології, побудованої на цінностях християнського віровчення, обумовлюється прийняттям цих засад у міжособистісних та суспільно-політичних відносинах. За браком агностичного або екзистенційного (визначеного переживанням кризи) прийняття суспільством християнських цінностей, партії християнсько-демократичного спрямування України не спроможні здобути істотного суспільно-політичного впливу, адже їхня ідеологія та діяльність оцінюватимуться за посередництва системи раціонально-прагматичних цінностей;

- концептуалізація положення, згідно з яким поширення в Україні християнсько-демократичних цінностей вступило у суперечність із досвідом патерналістського сприйняття держави масовою політичною свідомістю, що у свою чергу ускладнює розповсюдження цих цінностей у процесі суспільно-політичної та культурної трансформації сучасної України.

Поглиблено:

- огляд маніпулятивних технологій, застосованих з метою дискредитації і розколу партій християнсько-демократичного спрямування, зокрема ХДПУ. Доведено, що використання таких технологій здійснювалося з метою підпорядкування суспільно-політичного впливу політичних партій задля забезпечення економічних, правових й адміністративних інтересів економічно впливових груп. Зокрема застосовувалися технології моральної дискредитації політичної партії задля її розколу;

- висновок про те, що апеляція партій християнського спрямування до сплеску релігійності українців, а також розрахунок їхніх лідерів на схожість, а подекуди тотожність партійних програмових положень із соціальною наукою християнських конфесій, не забезпечили підтримки виборців.

Теоретико-практичне значення дослідження полягає в цілісності та системності аналізу теоретико-філософських, теологічних основ християнсько-демократичних ідеологій, а також практики їх втілення у християнсько-демократичному русі в Україні. Зіставлення соціал-демократичних і християнсько-демократичних ідеологій, у тому числі і в Україні, уможливило виявлення сутнісних рис останньої – критичної рецепції раціоналістичних основ суспільно-політичних моделей, котрі були переосмислені як доцільність синтезу традицій, реалізації прав і свобод людини (витлумачених як розвиток християнських основ культури) та соціальної солідарності. У практичній площині – кореляція між християнсько-демократичною ідеологією та практичною діяльністю християнсько - демократичних партій у політичному спектрі України.

Отримані наукові результати можуть бути покладені в основу розробки дієвих механізмів партійного будівництва. Окремі положення дисертаційного

дослідження можуть бути використані у підготовці підручників і навчальних посібників з теоретичної та прикладної політології, у розробці та викладанні курсів соціально-гуманітарного напряму.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданні кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін Європейського університету (м. Київ), а також доповідалися на всеукраїнських конференціях: «Трансформація влади в сучасній Україні: специфіка, перспективи» (Київ, 2009), «Політичний простір України: регіональні виміри» (Київ, 2009), Міжнародній науково-практичній конференції «Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку» (Київ, 2011). Результати досліджень використовувалися при підготовці матеріалів для засідань Головних Рад партій ХДПУ та ХДС.

Публікації. Основні висновки дисертації викладено у 10 наукових публікаціях, з яких 9 містяться у фахових виданнях з політичних наук, 1 – у зарубіжному виданні.

Структура дисертації. Відповідно до мети і завдань дослідження дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел (220 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 190 сторінок, основна частина – 170 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність теми; визначається об'єкт, предмет, мета й завдання; конкретизуються методологічні засади; результати, які мають новизну й теоретико-практичне значення; подається інформація про апробацію результатів і структуру дисертаційного дослідження.

У першому розділі – «Теоретико-методологічні засади дослідження християнсько-демократичного руху в Україні» – розкрито політологічний дискурс становлення християнсько-демократичного руху, а також політичних партій християнсько-демократичного спрямування в Україні.

У підрозділі 1.1. – «Ступінь наукової розробки проблеми» – визначено, що праці, в яких досліджується християнко-демократичний рух, виразно розподіляються на дві частини. Перша – це тексти, в яких висвітлюється становлення та розвиток християнсько-демократичної ідеології. Серед авторів, котрі аналізують ідеологічний бік християнсько-демократичного руху, передусім відзначимо Ю. Майку (соціальне вчення християнсько-демократичних партій), Ж. Марітена, (екзистенціальні питання в християнсько-демократичному вченні), В. Поссенті (взаємозв'язок християнського вчення та демократії), Е. Муньє (персоналістичні цінності в християнсько-демократичному вченні), С. Мезенцева (еволюція християнсько-демократичної ідеології).

Друга частина праць – має предметом безпосередню соціально-політичну діяльність християнсько-демократичних партій: їхнє виникнення, становлення, організаційні структури, участь у виборчих кампаніях тощо. Тут насамперед потрібно виокремити праці, в яких розкривається місце українських партій християнсько-демократичного спрямування в партійній системі (В. Бичек, С. Здіорчук, Л. Кормич, Л. Латко, В. Яблонський), їхнє становлення й організаційне забезпечення (О. Грицина), праці, предметом яких є роль українських християнського-демократичних партій у процесі демократизації та державотворення (М. Михальченко, В. Танчер, С. Конончук, О. Ярош), вплив діяльності християнсько-демократичних партій на становлення національної ідентичності та політичної культури в Україні (Л. Нагорна), взаємозв'язок християнсько-демократичного руху та релігійних процесів (І. Курас, М. Рибачук, М. Кирюшко, П. Фещенко).

Окрему групу праць становлять тексти тих політиків і науковців, котрі брали безпосередню участь у діяльності християнсько-демократичних партій (В. Січко, В. Журавський, В. Федько, П. Донченко, В. Єременко, А. Мацюк). Праці згаданих авторів зокрема виступають й історичним джерелом, адже їхній аналіз уможливлює відтворення процесу становлення християнсько-демократичних партій і основних віх їхньої діяльності. У цих працях помітний значний відбиток часу їхнього створення. Однак, використання цих праць вимагає розуміння того, що автори не завжди були об'єктивними. У багатьох цих працях відчувається суб'єктивність сприйняття і трактовок суспільно-політичних подій.

У підрозділі 1.2. – «Християнсько-демократичний рух у контексті дискурсу партології» – досліджено, що в літературі позитивно відзначено роль партій християнсько-демократичного спрямування в становленні партійної системи в Україні. На початку 90-х років XX ст. християнсько-демократичні гасла були використані низкою політичних партій із пропагандистською метою. Однак, «прагматичне», використання християнсько-демократичних цінностей, а також брак церковної соціалізації більшості громадян і визначили кризу партій християнсько-демократичного спрямування.

Аналізуючи діяльність політичних партій на початку XXI ст., акцентовано увагу на феномені «символічної політики» (Д. Бааке, В. Бушанський, У. Зарцінеллі, Ю. Левенець, Т. Мейєр, С. Поцелуєв,). Символічна політика відбувається у чотирьох формах: 1) ерзац-акції: створення політичними партіями (зазвичай, правлячою політичною партією) ілюзії політичної активності; 2) ерзац-законодавство: підготовка й ухвалення нормативно-правових актів, котрі об'єктивно не можуть бути реалізовані; 3) ерзац-персоналізація: формування іміджу партійних лідерів. Символічна персоналізація має метою не презентувати партійного лідера таким, яким він є насправді, а створити уявлення ніби він є втіленням заздалегідних «ідеальних» уявлень.; 4) ерзац-ідеологізація: актуалізація фундаментальних протиріч, котра

відбувається шляхом вдавання до а) ідеологічного максималізму та б) опосередковування в політичних програмах найконфліктогенніших положень. Ці загальні характеристики проявилися й у діяльності партій християнсько-демократичного спрямування. Зокрема самі християнські цінності були використані як ідеали, придатні для мобілізації електорату, у той час, як окремі лідери партій християнсько-демократичних спрямувань не були послідовними прибічниками цих цінностей.

У другому розділі – «Філософські й ідеологічні засади християнсько-демократичного руху» – простежено еволюцію християнсько-демократичної ідеології та соціал-демократичного руху.

У підрозділі 2.1. – «Соціально-філософські основи християнсько-демократичного руху» – досліджено, що християнська суспільно-політична думка, яка позначилася на становленні християнсько-демократичної ідеології, може бути умовно розділена на три частини: католицьку, протестантську та православну.

У Франції, де був започаткований розвиток католицької християнської філософії, найперше тогочасне звернення до християнських основ мало не соціально-політичний, а містичний (Ж. де Местр) і моралістський (А. де Сталь) характер. Після Великої Французької буржуазної революції у сфері політичної думки ставилося питання про стабілізаційний вплив християнського світогляду на політичне життя (Ф.-Р. де Шатобріан, А. де Токвіль).

До розширення виборчих прав і постання марксистської соціал-демократії християнська філософія залишалася досвідом суто умоглядної рефлексії з виразними містичними й етичними акцентами. Перетворення робітничого питання на суспільно-політичне, змусило християнських філософів по-новому оцінити основні християнські цінності – рівності перед Богом, братерства в лоні Церкви, любові до ближнього, свободи, що унаочнювалася земним життям і воскресінням Ісуса. Основні революційні гасла – свобода, рівність, братерство – були осмисленні як питомі християнські цінності. Зіткнувшись із тим, що атеїстична соціал-демократія, використовує гасла рівності та справедливості з метою здобуття політичної влади й посилення секуляризації, християнські автори мусили реанімувати релігійні основи цінностей свободи, рівності та справедливості. У цьому контексті першорядну роль відіграли енцикліки папи Лева III «Graves de communi» та «Rerum novarum». Головне значення цих енциклік полягає не у тім, що Ватикан звернув увагу на становище робітничого класу, а в тім, що питання свободи, рівності та справедливості було поставлене не в етичній, а соціально-політичній площині. В енцикліках були зроблені два традиційних акценти: клірики не мають захоплюватися політичним життям, розвиток доброчесності (за прикладом Святого Франциска з Ассізи) – найкращий спосіб розв'язання соціально-економічних проблем. Проте, вже той факт, що Ватикан висловив власну позицію щодо питання приватної власності (наголосивши, що в її збереженні

зацікавленні й наймані працівники), економічної експлуатації (яка була категорично засуджена як антихристиянське ставлення до робітників), демократії та профспілкового руху (обидва ці відносно нові для кінця XIX ст. феномени були однозначно підтримані) сприяв переростанню християнського вчення в політичну ідеологію та постанню на її основі перших політичних організацій, котрі й стали прообразами християнських політичних партій.

Протестантська думка від початку визначалася вченням Августина Блаженного про примат віри над справами. На відміну від католицизму, офіційною доктриною якого є вчення Томи Аквінського. Як показав М. Вебер, доктрина передчасної обраності зумовила постання протестантської етики, важливе місце в якій займав культ трудової активності. Саме з впливом протестантської етики М. Вебер пов'язував економічні успіхи протестантських країн – Нідерландів, США, Швейцарії, окремих німецьких земель і Англії. Демократичний характер організації кальвіністських громад, культивування в середовищі громад солідарності та доброчинності – були формами практичного, соціально-політичного за своїм характером, утілення християнських цінностей.

Жоден з дослідників не відносить І. Канта до християнських філософів. Однак звернімо увагу на такі принципові положення кантіанської етики. Ставлячи питання про можливість реалізації категоричного імперативу, Кант доходить такого висновку. Принци – «Дій тільки відповідно до такої максими, керуючись якою ти водночас можеш побажати, щоб вона стала загальним законом» – стає дієвим лише за таких умов: 1) притаманності людині свободи (автономії) волі, 2) віри людини у вічність власної душі, 3) віри людини в існування Бога. (Хоча всі ці питання – чи є душа, чи є вічне життя, чи є Бог? – Кант відносив до нез'ясовних.) Так дієвість трансцендентальної Кантової етики та її ригоризм виявилися заручниками основних християнських символів віри.

Самобутнім явищем у сфері християнської філософії була творчість С. К'єркегора. Його філософські праці мали характер богословської проповіді. Страх перед Богом, абсурдність і героїзм віри (образ Авраама), вимогливість до Бога (образ Іони) – це ті теми, які згодом органічно ввійшли до філософії екзистенціалізму.

У Російській імперії розвиток християнської філософії пов'язаний з іменами В. Соловйова, Ф. Достоєвського, С. Булгакова, М. Бердяєва, Л. Шестова, П. Флоренського, С. Франка та ін. В. Соловйову належать спроби трактовки соціальних, політичних, етнонаціональних і навіть екологічних питань із позиції християнського віровчення. Показово, що вчення і В. Соловйова, і С. Булгакова, і М. Бердяєва засуджуватися офіційною Православною Церквою.

У підрозділі 2.2. – «Християнсько-демократична ідеологія: сутність і чинники становлення» – зроблено порівняння соціал-демократії та християнської демократії, що дозволило визначити основні спільні та відмінні

риси цих ідеологій. Запроваджуючи цінності свободи, справедливості та солідарності, соціал-демократія не надала відповіді, чому саме ці три цінності мають першорядне соціально-політичне значення. Класичний марксизм із його ідеологемами класової боротьби, диктатури пролетаріату та метою-максимум – комунізмом, – пропонував чітку і зрозумілу картину світу, засобів політичної діяльності та кінцевої мети політичної боротьби. Натомість соціал-демократія, яка «повернула рішуче вправо», позбавлена бачення політичного часу – минулого, сучасності та майбуття. У свою чергу християнська демократія є ціліснішою політичною ідеологією.

У третьому розділі – «Християнсько-демократичний рух в Україні: зародження, розвиток і сучасний стан» – розкрито основні етапи та визначальні чинники становлення та діяльності християнсько-демократичних партій України.

У підрозділі 3.1. – «Традиції християнсько-демократичного руху в Галичині» – проаналізовано, що становлення християнсько-демократичних партій в Україні зумовлене: а) демократизацією українського суспільного життя, усуненням монополії комуністичної ідеології та зародженням багатопартійної системи; б) позитивним досвідом діяльності християнських демократів Європи; в) історичною традицією розвитку християнсько-суспільного руху в Західній Україні; г) політичною активністю Української Греко-Католицької Церкви.

Українські традиції християнської демократії зародились у Галичині. Саме там постали спроби не лише теоретичного осмислення, а й практичної реалізації ідей християнської демократії. Сприятливим чинником була також діяльність Греко-Католицької Церкви, зв'язки якої з Ватиканом уможливлювали безпосереднє сприйняття ідей християнської демократії як вони були інтерпретовані в папських енцикліках. Християнсько-суспільний рух Галичини, не зважаючи на внутрішню поляризацію відіграв помітну роль у суспільно-політичному житті краю. Різні течії християнсько-суспільного руху справили значний вплив на розвиток української політичної думки, виступивши з ідеєю національної консолідації з метою побудови незалежної соборної Української держави.

У підрозділі 3.2. – «Інституціоналізація християнсько-демократичного руху в сучасній Україні» – досліджено, що в незалежній Україні християнсько-демократичний напрям чітко окреслився спробою утворити альтернативу Комуністичній партії – проголошенням у листопаді 1988 р. Програми та Статуту Українського християнсько-демократичного фронту (УХДФ). Колишні політв'язні Василь і Петро Січки організували в м. Долина (Івано-Франківська обл.) збори, на яких оголосили про утворення партії. З числа проголошених в Україні партій цього напрямку реально функціонували: Українська християнсько-демократична партія (4 липня 2003 р. Верховний Суд України за поданням Міністерства юстиції прийняв рішення скасувати реєстрацію УХДП),

Християнсько-демократична партія України (ХДПУ), Республіканська християнська партія (РХП), Християнсько-демократичний союз (ХДС), «Всеукраїнське об'єднання християн» (4 липня 2003 р. Верховний Суд України за поданням Міністерства юстиції прийняв рішення скасувати реєстрацію цієї партії).

У березні 1998 р. ХДПУ оприлюднила власні списки на виборах до Верховної Ради. За партію було подано 344 826 голосів, що склало 1,298 % голосів виборців і дозволило їй зайняти 15-те місце (із тридцяти) серед претендентів, однак не дало можливість бути представленою в парламенті. Проте більшість депутатів, які до 1998 року належали до Християнсько-демократичної партії України, перейшли до інших політичних партій і партійних фракцій у Верховній Раді. Нового поповнення лав ХДПУ відомими особистостями не відбулося. Після поразки на виборах до Верховної Ради України (1998) діяльність обласних організацій ХДПУ практично стає непомітною.

У процесі підготовки до парламентських виборів 2002 року партія Християнсько-народний союз та Республіканська християнська партія увійшли до складу виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка "Наша Україна"», що є цілком логічним кроком в еволюції цих партій. Організаційна слабкість, відсутність потужних яскравих лідерів, ідеологічна близькість із партіями правоцентристського спрямування, які перебували на національно-демократичних засадах – усе це в сукупності зумовило їхнє поступове наближення до партій, що створили вищезазначений виборчий блок. Як самостійний суб'єкт виборчого процесу 2002 року виступили лише Всеукраїнське об'єднання християн та Християнський рух (На парламентських виборах 2002 року ХДПУ уже не знайшла сил для висунення власного списку і не змогла домовитися з іншими політичними гравцями про утворення виборчого блоку. У виборчій компанії до Верховної Ради та місцевих органів самоврядування в 2006 році ХДПУ входить у виборчий Блок НДП. За Блок НДП було подано 126 586 голосів, що склало 0,49 % голосів виборців і дозволило зайняти 15-те місце (із сорока п'яти) серед претендентів, однак не дало можливість бути представленою у парламенті.

6 серпня 2007 року була підписана декларація про об'єднання християнських сил України. У 2007 році ХДПУ не брала участі у позачергових виборах до Верховної Ради України.

У жовтні 2010 р. ХДПУ, беручи участь у виборах до місцевих органів самоуправління, зуміла висунути своїх кандидатів лише в Кіровограді, Одесі, Тернополі та Київській області. Жоден із кандидатів не отримав перемогу.

Існуючий стан християнсько-демократичних партій в Україні, дозволяє окреслити такі їхні риси: а) відповідність програмних положень українських партій базовим положенням програм християнських партій країн Західної Європи; б) конфліктна основа утворення та діяльності більшості християнсько-

демократичних партій України: УХДП – розкол; ХДПУ – утворення шляхом розколу і внутрішній конфлікт у подальшій діяльності; РХП – утворення шляхом виокремлення від УРП; Християнсько-ліберальний союз – утворення внаслідок розколу; в) організаційна слабкість, переважна підтримка партійних структур існує лише в Центральній та Західній Україні, хоча сама підтримка є незначною; г) відсутність культури діалогу й компромісу, що є одним із важливих постулатів християнства,нездатність створити єдину потужну партію чи блок; г) відсутність здебільшого чіткої позиції щодо складних суспільних проблем сьогодення, заміна цієї позиції загальними деклараціями, апеляцією до релігійних почуттів виборців; д) відсутність авторитетного лідера, який би асоціювався із християнським напрямом у політичному житті України (жодна з партій не висунула власного кандидата на президентських виборах 1999 р., 2004 р., 2010 р.)

У підрозділі 3.3. – «Програмові положення та діяльність партій християнсько-демократичного спрямування» – на основі документів, які вперше уводяться у науковий обіг, розкрито особливості ідеологічного й організаційного розвитку партій християнсько-демократичного спрямування. Особливий інтерес становлять протоколи Головної Ради ХДПУ і матеріали одинадцяти з'їздів цієї політичної партії, опрацьовано понад 100 періодичних видань (тижневиків, журналів, газет) різного політичного спрямування.

З часу створення Християнсько-демократичної партії України (1992 року), партія одразу розвинула активну діяльність. Кількість її членів динамічно зростала: на листопад 1992 року – 1.1 тис., на листопад 1993 року – близько 12 тис., на січень 1996 року – близько 13 тис., на січень 1998 року – близько 26 тис осіб. До червня 1996 року ХДПУ була однією із найстабільніших в Україні партій, яка не потерпіла від внутрішніх суперечок. Аналіз законодавчих ініціатив партії, зокрема проекту Конституції України, Закону про вибори, Закону про політичні партії, Закону про свободу віросповідання, які за своїм змістом становлять основу політичного структурування суспільства, засвідчують високий інтелектуальний потенціал партії. Партія мала власну позицію щодо таких актуальних для України проблем як геополітичні орієнтації, мовні проблеми, проблеми освіти, свободи слова тощо.

У той же час, даючи оцінку діяльності християнським партіям в Україні можна зазначити що основною причиною того, що в Україні не виникла потужна християнсько-демократична партія було те, практично всі дотепер створені християнські партії були своєрідним PR-проектами, втіленням прагнень окремих політиків які спекулятивно використовувати християнську ідеологію, християнські цінності, до яких поверталось населення посткомуністичної України.

ВИСНОВКИ

Дослідження ґенези, ідеологічних і політичних основ трансформації християнсько-демократичного руху в Україні уможливило формулювання низки висновків, котрі розкривають суттєві характеристики християнсько-демократичного руху загалом і діяльності партій християнсько-демократичного спрямування зокрема.

1. Системний аналіз праць, у яких розкриваються теоретико-філософські, ідеологічні й організаційні засади діяльності християнсько-демократичного руху в Україні показав існування двох дискурсів: перший – політологічний (особлива увага приділена питанням історії становлення християнсько-демократичної ідеології та можливості її розвитку в Україні), другий – апологетичний (автори акцентують увагу на діяльності певних політиків і піддають критиці діяльність опонентів). Перший дискурс, відповідно до використаних авторами методів дослідження, має суто науковий характер. Питання про розвиток партій християнсько-демократичного спрямування розглядається шляхом: 1) зіставлення умов становлення християнсько-демократичних партій у Західній Європі й Україні; 2) простеження кореляції між конфесійною приналежністю громадян України, зокрема ступенем їхньої релігійної активності, та їхніми політичними преференціями. Автори доходили висновку, що християнсько-демократична ідеологія в Україні є тим символічним ресурсом, який здатен мобілізувати значну частину громадян; водночас застерігали, що зв'язок між партіями християнсько-демократичного спрямування та певними конфесіями є потенційно конфліктогенним. Пильну увагу до розвитку християнсько-демократичної ідеології дослідники приділяли в 1990-2002 роках. Із втратою християнсько-демократичними партіями електоральних позицій ці питання вже не привертали значної уваги дослідників.

Натомість апологетичному дискурсові притаманна 1) символічна спрощеність (цінність християнсько-демократичної ідеології обґрунтовується передусім впливовістю партії аналогічного спрямування в Західній Європі), 2) конфліктність (унаслідок розколів у лавах партій політичні лідери використовували ЗМІ задля обопільної критики).

2. На початку 90-х років XX ст. артикулювалася теза про можливість «неідеологічного» розвитку партійної системи. Тоді, в умовах «ідеологічного вакууму», християнсько-демократичні гасла були використані низкою політичних партій як пропагандистська основа їхньої діяльності. Саме таке, суто «прагматичне», використання християнсько-демократичних цінностей, а також брак церковної соціалізації більшості громадян і визначили кризу партій християнсько-демократичного спрямування, котра проявилась у партійних розколах і відповідно у втраті електоральної довіри.

3. Аналіз теологічної та політико-філософської літератури виявив, що світоглядно-філософські основи християнсько-демократичного руху пов'язані з кризою раціоналістичного світогляду. Проте основи християнського соціального вчення, зокрема становлення неотомізму та християнського екзистенціалізму, були закладені не в руслі критики позитивізму, а філософського ідеалізму, насамперед гегельянства.

4. Політико-ідеологічні основи християнсько-демократичного руху виокремились у наслідок протистояння між Церквою (насамперед Католицькою) та марксистською соціал-демократією. Не заперечуючи властиву марксизму «правду хліба» (вислів В. Соловйова), ідеологи християнської демократії акцентували увагу на християнських основах цінностей свободи, рівності, братерства та соціальної справедливості. Очевидність революційних і тоталітарних тенденцій практичної реалізації раціоналістично-позитивістських моделей суспільно-політичного розвитку (насамперед соціал-демократичних) зумовила актуалізацію християнських і демократичних цінностей і їхній наступний синтез.

5. Зв'язки Греко-Католицької Церкви з Ватиканом сприяли поширенню в Галичині християнсько-демократичних ідей. Поширення соціал-демократичних ідей на галицькому ґрунті розпочалося ще в кінці 70-х – на початку 80-х рр. XIX ст. Зокрема 1896 року був утворений Український католицький союз. Християнський суспільний рух був представлений також поміркованим крилом «народовців», програмовою основою якого стала енцикліка «Rerum navarum» (1891). Згадані партії акцентували увагу на культурно-просвітницьких і соціально-економічних питаннях, уникаючи водночас протистояння з польськими політичними партіями в Галичині. У той же час, згадані партії так і не стали впливовими суб'єктами політичного життя в Галичині.

6. Становлення політичних партій християнсько-демократичного спрямування в незалежній Україні бере початок із 1988 року, коли було створено Український християнсько-демократичний фронт. Згодом були створені такі партії: Українська християнсько-демократична партія, Християнсько-демократична партія України, Республіканська християнська партія, Християнсько-демократичний союз, Всеукраїнське об'єднання християн. Визначальним фактором формування політичних партій, які проголошувалися християнськими, був фактор імітації. Політичні партії, які створювалися в Україні (і це стосується не лише християнських партій), наслідували назви й ідеологічні положення політичних партій Західної Європи та США. Однак, наслідування партійного будівництва за формальними ознаками виявилося безуспішним. Християнсько-демократичні партії постали у Західній Європі після Другої Світової війни в процесі переосмисленням тоталітарного досвіду. Як наслідок, у політичній культурі, зокрема Західної Німеччини, виникло поняття «колективна провина». В Україні натомість цей процес не відбувся.

7. Аналіз політичної свідомості засвідчує: заперечення тоталітарного досвіду може відбуватися або шляхом створення образу ворога, на якого й покладається відповідальність за історичні провини, або шляхом прийняття колективної відповідальності за недостатній спротив політичному насиллю. Перша форма масової свідомості (заперечення колективної відповідальності) має регресивні, а друга (прийняття колективної відповідальності) – конструктивні риси. В Україні проявилася регресивна форма масової політичної свідомості. Віднаходження «винуватця» в історичних, а також сьогочасних соціально-економічних і політичних негараздах проявляється й у так званому культурно-політичному розколі України. Одна частина українців покладає відповідальність на Комуністичну партію, російський імперіалізм, співвітчизників, котрим бракує «національної свідомості», друга – на «українських націоналістів», провина яких – руйнування добросусідських відносин з Росією. Утім обидва досвіди – це форми уникання відповідальності. Така особливість масової політичної свідомості (регресивне неприйняття «колективної провини») й унеможливила сприйняття християнсько-демократичних цінностей, в основі яких персональна та колективна відповідальність за соціальні відносини.

8. Водночас, згадані патерналістські очікування проявилися й у діяльності лідерів (а також значної частини рядових членів) партій християнсько-демократичного спрямування. Християнсько-демократична ідеологія розцінювалася фетишизовано: вважалося, що адаптована до українських реалій програма німецьких християнських демократів сама по собі справлятиме своєрідний «магічний» вплив на масову свідомість. До того ж співпраця із західними партнерами оцінювалася доволі «прагматично» як очікування матеріального сприяння в партійному будівництві, відтак партійна діяльність подекуди набувала рис діяльності підприємницької. Отже, світоглядна й етико-моральна неготовність сприйняти християнсько-демократичні цінності, внутрішньопартійна корупція та партійні розколи зумовили дискредитацію християнсько-демократичного руху і маргіналізацію християнсько-демократичної ідеології.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гутор М. С. Роль першої християнсько-демократичної газети «За віру і волю» (1990-1994 рр.) в утвердженні національної ідеї та інституалізації християнсько-демократичного руху [Текст] / М. С. Гутор // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2007. – Випуск 10. – С. 189 – 196.

2. Гутор М. С. Організаційна та політична діяльність Тернопільської крайової організації УХДП, ХДПУ (1990-2007 рр.) [Текст] / М. С. Гутор //

Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2008. – Випуск 12. – С. 115 – 125.

3. Гутор М. С. Ґенеза розколу у християнсько-демократичних партіях (УХДП, ХДПУ) [Текст] / М. С. Гутор // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ-Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – Випуск 15. – С. 58 – 66.

4. Гутор М. С. Християнсько-демократична партія України – ідеологічна та політична спрямованість [Текст] / М. С. Гутор // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – Київ-Миколаїв : Український центр політичного менеджменту, 2009. – Випуск 17. – С. 278 – 286.

5. Гутор М. С. Християнські демократи Тернопільщини у виборах до Верховної Ради України та місцевих органів самоврядування у 1994 році – регіональний фактор нового політичного процесу [Текст] / М. С. Гутор // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2009. – Випуск 44 (підсерія «Курасівські читання»). – С. 437 – 444.

6. Гутор М. С. Християнсько-демократичні ідеї та деструктивні дії функціонерів ХДПУ [Текст] / М. С. Гутор // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2010. – Випуск 20. – С. 220 – 226.

7. Гутор М. С. Лідери християнських демократів України : морально-політичний погляд [Текст] / М. С. Гутор // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2011. – Випуск 23. – С. 72 – 82.

8. Гутор М. С. З'їзди Християнсько-демократичної партії України : стратегія і тактика [Текст] / М. С. Гутор // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. : Вид-во «Центр соціальних комунікацій». – 2011. – Випуск 24. – С. 196 – 206.

9. Гутор М. С. Соціально-філософські основи християнсько-демократичного руху [Текст] / М. С. Гутор // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. : Вид-во «Центр соціальних комунікацій». – 2012. – Випуск 26. – С. 37 – 48.

10. Гутор М. С. Политологический дискурс деятельности Христианско-демократической партии Украины [Текст] / М. С. Гутор // Научные труды Московского гуманитарного университета. – М. : Изд-во МосГУ. – 2013. – Выпуск 145. – С. 69 – 75.

АНОТАЦІЇ

Гутор М. С. Християнсько-демократичний рух в Україні: ґенеза, ідеологічні і політичні основи трансформації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2013.

У роботі комплексно проаналізовано та систематизовано ідеологічні та організаційні засади розгортання та становлення християнсько-демократичного руху в Україні. На основі вивчення діяльності українських християнських партій, аналізу їхніх програмних документів, дослідження передумов зародження та розвитку християнсько-демократичного руху в Україні у роботі зроблено спробу відтворити цілісну картину їх інтеграції в суспільне життя. Визначено їх невпливовість в українському суспільстві.

Досліджується зв'язок становлення теоретико-філософських засад християнсько-демократичного руху з кризою раціоналістичного світогляду. Відзначено, що вплив новітніх тенденцій, практична реалізація раціоналістично-позитивістських моделей суспільно-політичного розвитку зумовила актуалізацію християнських і демократичних цінностей і їхній подальший синтез.

Вивчення автором раніше недоступних для дослідників архівних джерел крайових організацій ХДПУ надало можливість виявити малодосліджені аспекти громадсько-політичної діяльності Української християнсько-демократичної партії (УХДПУ), Християнсько-демократичної партії України (ХДПУ) та Тернопільської крайової організації ХДПУ, сприяти подоланню наявних стереотипів та міфів в оцінці ролі християнської демократії у суспільно-політичному житті України. Проаналізовано ґенезу політичних партій християнсько - демократичного напряму в незалежній Україні.

Ключові слова: демократія, ідеологія, християнсько-демократичний рух, соціал-демократія, політична партія, партійна система, виборча система.

Гутор М. С. Христианско-демократическое движение в Украине: генезис, идеологические и политические основы трансформации. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2013.

В работе комплексно проанализированы и систематизированы идеологические и организационные основы зарождения и становления христианско-демократического движения в Украине. На основе изучения деятельности украинских христианских партий, анализа их программных документов, исследования предпосылок зарождения и развития христианско-демократического движения в Украине автор попытался воссоздать целостную картину их интеграции в общественную жизнь.

В диссертации выделено и проанализировано существование двух дискурсов: первый - политологический (где особое внимание уделено вопросам становления христианско-демократической идеологии и возможности ее развития в Украине), второй - апологетический.

Исследование теологической и политико-философской литературы показало, что мировозренческо-философские основы христианско-демократического движения связаны с кризисом рационалистического мировоззрения, который был господствующим в Новое время.

Отмечается, что политико-идеологические основы христианско-демократического движения возникли в результате противостояния между Церковью (прежде всего Католической) и марксистской социал-демократией. Связи Греко-Католической Церкви с Ватиканом способствовали распространению в Галичине христианско-демократических идей. Становление политических партий христианско-демократического направления в независимой Украине берет начало с 1988 года, когда был создан Украинский христианско-демократический фронт. Политические партии, которые создавались в Украине, унаследовали названия и идеологические положения политических партий Западной Европы и США. Однако подражание партийного строительства по формальным признакам оказалось безуспешным.

Анализ политического сознания свидетельствует, что отрицание тоталитарного опыта может разворачиваться либо путем создания образа врага, на которого и возлагается ответственность за исторические беды, либо путем принятия коллективной ответственности за недостаточное сопротивление политическому насилию. Первая форма массового сознания (отрицание коллективной ответственности) имеет регрессивные, а вторая (принятие коллективной ответственности) – конструктивные особенности. В постсоветской Украине проявилась регрессивная форма массового политического сознания. Определение «виновника» в исторических, а также сегодняшних социально-экономических и политических неурядицах проявляется и в так называемом культурно-политическом расколе Украины. Такая особенность массового политического сознания (регрессивное неприятие «коллективной вины») и сделала невозможным восприятие христианско-демократических ценностей, в основе которых личная и коллективная ответственность за социальные отношения.

В работе исследован генезис политических партий христианско-демократического направления в независимой Украине. Упомянутые патерналистские ожидания проявились и в деятельности лидеров (а также значительной части рядовых членов) партий христианско-демократического направления.

Определено, что исключительно прагматичное использование христианско-демократических ценностей, а также отсутствие церковной социализации большинства граждан определили кризис партий христианско-демократического направления, отразившийся в партийных расколах и

соответственно в потере электорального доверия. Таким образом, мировоззренческая и этико-нравственная неготовность воспринять христианско-демократические ценности, внутрипартийная коррупция и партийные расколы обусловили дискредитацию партий христианско-демократической направленности и маргинализацию христианско-демократической идеологии.

Изучение автором ранее недоступных для исследователей архивных материалов относительно краевых организаций ХДПУ дало возможность выявить малоисследованные аспекты общественно-политической деятельности Украинской христианско-демократической партии (УХДПУ), Христианско-демократической партии Украины (ХДПУ) и Тернопольской краевой организаации ХДПУ, что способствует преодолению стереотипов и мифов в оценке роли христианской демократии в общественно-политической жизни Украины.

Обосновывается положение о том, что принятие обществом христианско-демократической идеологии, основанной на ценностях христианского вероучения, обусловлено их принятием на уровне межличностных и общественно-политических отношений.

Ключевые слова: демократия, идеология, христианско-демократическое движение, социал-демократия, политическая партия, партийная система, избирательная система.

Hutor M. Christian-Democratic Movement in Ukraine: Genesis, Ideological and Political Foundations of Transformation. – Manuscript.

Thesis for a degree in political sciences, specialty 23.00.02 – political institutes and processes. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2013.

In the present work the ideologically and philosophical foundations of the Christian democratic movement in Ukraine are analyzed and systematized. Based on the study of Ukrainian Christian parties, the analysis of their policy documents, the research of conditions of emergence and development of Christian-democratic movement in Ukraine it was made the attempt in the work to recreate a complete picture of their integration social life. It was defined their inconsequence in Ukrainian society.

It is investigated the connection of the establishment of theoretical and philosophical foundations of the Christian-Democratic Movement with crisis of rationalistic worldview. It is noted that the impact of the latest trends, practical implementation of rationalistic-positivistic models of socio-political development led to the actualization of Christian and democratic values and their further synthesis.

Author studying of the previously inaccessible to researchers of archival sources of regional organizations ChDPU enabled to discover unexplored aspects of social and political activities of Ukrainian Christian Democratic Party (UChDPU),

Christian- Democratic Party of Ukraine (ChDPU) and Ternopil regional organization ChSPU, to help to overcome the existing stereotypes and myths while assessing the role of Christian Democracy in the social and political life of Ukraine. It was analyzed the origin of the political parties of the Christian-democratic trend in the independent Ukraine.

Key words: democracy, ideology, Christian-Democratic Movement, Social Democracy, political party, party system, the electoral system.

Підписано до друку 19.11.2013 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Наклад 100 прим. Зам. № 575
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26

НБ НПУ

100182526